
FELSEFENİN SUNDUĞU BİR İMKÂN OLARAK UYGULAMALI ETİK

*Alim YILMAZ**

*Sorgulanmayan bir hayat yaşamaya değmez.
Sokrates.*

ÖZET

Bu makalede ahlâk, etik ve uygulamalı etik kavramları incelenmiş, bilim ve teknolojinin gittikçe etkin hale geldiği ve beraberinde ciddi sorunlar getirdiği yaşam dünyasında felsefenin pratik sorunlara bakışını yansıtan uygulamalı etik genel hatlarıyla tartışılmış; birey, toplum ve doğa ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasında üstlendiği rol açıklanamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Etik, Uygulamalı Etik, Bilim.

Ahlâk üzerine düşünmek, birey ve toplum hayatında ahlâkın taşıdığı önem, ahlâkın ne olduğu ve nasıl ahlâklı olunduğuna dair rasyonel mülahazalar evrensel bir tema olagelmıştır. Bilebildiğimiz her medeniyet, kültür, din ve sanat; iyi ve kötüye, güzel ve çirkine, haram ve helale dair belli bir ölçü ortaya koyarak, insanların bireysel ve toplumsal hayatlarında uyması gereken kural-

* Dr, Felsefe

lar ortaya koymuştur. Bu yönüyle ahlâk; antropoloji, sosyoloji, teoloji gibi birçok bilim tarafından ele alınıp değerlendirildiği bir vakadır.

Bu çalışmada amacımız; ahlâkı felsefî bakımdan ele alıp, genel bir ahlâk felsefesi değerlendirmesi sunmak ve buna bağlı olarak ahlâk felsefesinin uygulamada, insanın günlük hayatında nasıl karşılık bulduğunu tartışmak olacaktır. Ahlâkın felsefe açısından ne anlama geldiğini genel hatlarıyla ortaya koymak, çalışmamızın ana konusunu oluşturan ve ahlâk felsefesinin pratik sorunlara uygulanması olan *uygulamalı etik* (*applied ethics*) kavramını anlamak bakımından önemlidir.

Grekçe bir kelime olan etik (*êthikos*), yine Grekçe karakter anlamına gelen *êthos* ve töre veya gelenek anlamı içeren *ethos* sözcükleriyle ilişkili olarak anlam kazanan bir kavramdır. Grekçe *êthikos* kavramının Cicero tarafından Latinceye karakter ve gelenek anlamlarını ihtiva eden *moresle* ilgili olan anlamında *moralis* kavramıyla karşılandığını görüyoruz.¹ Bu anlamıyla *êthikos* Arapçaya ve oradan da Türkçeye karakter, huy ve töre anlamını taşıyan *ahlâk* kelimesiyle geçmiştir. Dolayısıyla, etimolojik olarak *êthikos*, *moralis* ve *ahlâk* kelimelerinin dilsel, tarihsel ve felsefî olarak aynı manada kullanıldığı söylenebilir.

İşte bu bağlamda, Batı dillerinde, Yunanca karakter anlamına gelen *ethos* sözcüğünden, Türkçede ise Arapça "huy" "mizaç", "karakter" anlamına *hulk* sözcüğünden türeyen ahlâk, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütününe ifade eder. Buna göre, ahlâk, bir kültür çevresi içinde kabul görmüş, belirlenmiş ve tanımlanmış değerler manzumesi ve amaçlarla, bu değerlerin nasıl yaşatılacaklarını, söz konusu amaçlara nasıl ulaşılacağını ortaya koyan kurallar öbeği veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönem boyunca, belli türden inanç, emir yasak, norm ve değerlere göre düzenlenmiş ve söz konusu düzenlemeye bağlı olarak töreleşmiş, gelenekleşmiş yaşam biçimi diye tanımlanabilir.²

Ahlâk, *êthikos* ve *moralis* kavramlarının karşılığı olarak değer yargılarıyla ilişkilidir fakat her değer yargısı ahlâkın alanına girmez. Örneğin güzel ve çirkinine dair değer yargıları ahlâk felsefesinin değil, estetiğin yani sanat felsefesinin konusunu teşkil eder. Ahlâk felsefesi asıl olarak iyi ve kötüye dair değer yargılarımızı ele alıp eleştiriye tabi tutar ve *iyi* kavramı da ahlâk felsefesinin asıl temasıdır. İyi ve kötü belli bir varlığın ontolojisini yani var oluşunu değil

¹ Nicholas Bunnin and Jiyuan Yu. 2004: *The Blackwell dictionary of Western philosophy*. Blackwell Publishing: Oxford. s.228.

² Cevizci, Ahmet. 2002. *Etiğe Giriş*. Paradigma Yayınları. İstanbul. S.3.

insanın var oluş ve eylemlerini nitelemek üzere kullandığımız dilsel niteliklerdir. Kimi zaman iyiyi güzel anlamıyla, kötüyü de çirkin anlamıyla kullanırız fakat burada ele aldığımız iyi ya da kötü insanın bireysel ya da toplumsal hayatında sergilediği davranışları nitelemek üzere kullandığımız *ahlâkî iyi* ya da *ahlâkî kötü* bağlamında düşünülmelidir.

Sanat eseri olarak bir tablonun güzelliğinden bahsedebiliriz, benzer şekilde yardımseverlik olarak değerlendirdiğimiz bir insan davranışının iyiliğinde söz ederiz. İnsan davranışlarını belli bir akıl yürütmenin yani bilincin tezahürü olarak değerlendirdiğimizde ahlâkî veya gayri ahlâkî olarak niteleyebiliriz. Öte yandan insan dışındaki canlıların ahlâkî olup olmayacakları tartışması bu çalışmanın sınırları dışındadır. Bu konuda biyoetik alanında ciddi bir literatür oluşmakta olduğunu belirtmek yararlı olacaktır.

İnsanların davranışlarına ve karakterlerine yön veren tarihi-kültürel geleceğin içerdiği *iyiye* dair sosyal kurallar ahlâk kavramının kapsamını oluşturmaktadır. Yeryüzünde tarihsel ve mekansal olarak farklı ahlâklar var olmakla birlikte her ahlâk toplum ve birey hayatında düzenleyici, uyum yaratıcı bir role sahiptir. Bireyin uyması gereken kurallar, sahip olması gereken davranış ilkeleri bilinç düzeyinde ele alınıp sorgulandığında felsefenin bir disiplini ortaya çıkar: *ahlâk felsefesi (ethics)*. Böylece, etik (*ethics*) ya da ahlâk felsefesi, insan yaşamını uyması gereken kurallar ve “nasıl yaşanması gerektiğine” dair sorularla ele alıp tartışan pratik ya da somut felsefe olarak doğmuş olur.

Ahlâkî değerler zaman içinde farklı toplumlarda değişiklik gösterir. Buna bağlı olarak ahlâka ilişkin farklı teorik yaklaşımlar da ortaya çıkmaktadır.

Aslında, kuşkusuz, toplumsal hayat değiştikçe ahlâk kavramları da değişir. Kasten “toplumsal hayat değiştiği için” diye yazıyorum, çünkü bu, toplumsal hayatın başka, ahlâkın başka şey olduğu ve onlar arasında sadece dışsal, olumsal, rastlantısal bir bağ bulunduğu izlenimi uyandırabilirdi. Bu apaçık ki yanlıştır. Ahlâk kavramları, toplumsal hayat formları içerisinde cisimleştirilirler ve toplumsal hayat formlarının kısmen kurucusudurlar. Bir toplumsal hayat formunu bir diğerinden ayrı olarak teşhis edebilmemizin temel bir yolu, ahlâk kavramlarındaki farklılıkları teşhis etmekten geçer.³

Ahlâkın ne olduğu üzerine değerlendirmelerde bulunmak kuşkusuz sorumluluk gerektiren bir husustur, çünkü “...tartıştığımız sıradan bir konu değil fakat nasıl yaşamamız gerektiğidir.”⁴ Sokrates’in ağzından Platon tarafın-

³ MacIntyre, Alasdair. 2001. *Ethik'in Kısa Tarihi*. Çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyüt Hünler. Paradigma Yayınları. İstanbul.

⁴ Plato. *Republic* (Devlet). 352D. Trans. (Çev.) G.M.A. Grube. 1992. Hackett Publishing Company, Indianapolis

dan nakledilen bu tespit ahlâk düşüncesini şekillendiren temel argüman olma niteliğini halen korumaktadır. Bu bağlamda ahlâk felsefesinin *iyi* kavramıyla ilişkili olarak meşgul eden “*nasil yaşamalı*” sorunsalı ahlâk teorileri tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır.

Dünyadaki var oluşumuz, davranışlarımız, başkalarıyla olan ilişkilerimiz iyi bir yaşam hedeflemek bakımından ahlâkî bir temele sahiptir. Birey, toplum ve doğayla ilgili değer yargılarımız ahlâk bilincimizi oluşturur. Ahlâk bu manada kendimizi nasıl anlamlandırdığımızı, nasıl konumlandırdığımızı, bir bakıma öz bilincimizi ifade eden temel kavramdır. Kendimizle, toplumla ve doğayla kurduğumuz ilişkiler belli bir anlayışın sonucu olarak ve bu ilişkilere yüklediğimiz değerler çerçevesinde anlam kazanır.

İyi yaşamı hedeflerken belli değerler çerçevesinde yaşamaya çalışırız, olanla yetinmeyip olması gerekene dair hedefler ortaya koyarak ahlâkî var oluşumuzu kurmaya çalışırız. Olması gereken olan olsaydı ahlâktan söz etmek de anlamlı olmayacaktı. Dolayısıyla ahlâkî bilinç veya etik bizi insan olarak şekillendirir, başka insanlarla ve doğayla olan ilişkilerimizde benimsediğimiz değerler çerçevesinde sorumlu varlıklar olarak tasnif eder. Böylece ahlâkî var oluş insanı kendisine, topluma ve doğaya karşı sorumlu varlık konumuna yükseltir.

Ahlâkın idraki olarak etik böylece felsefenin önemli bir disiplini haline gelir. Bu manada etik, kural ve normların sistematik bütünlüğü olmaktan ziyade iyi hayatı hedefleyen ahlâkî bilincin bilimi olarak anlam kazanır. Norm, kural ve ilkeler ahlâkî yaşamın içinde töre tarafından verilidir. Bir felsefe disiplini olarak etik, bu pratiklerle ilgili teorik çerçeve sunar ve belli bir bilinç ya da tasavvur ortaya koyar. Ahlâk bu bilinç veya tasavvurdan yararlanarak iyiyi ve doğruyu muhafaza etmeye ya da gerçekleştirilmeye çalışır.

Ahlâk insanın hayatında sergilediği tutum ve davranışların kodu ya da grameri olarak düşünölmeli, etik ise bu kod ya da gramer üzerine yapılan rasyonel değerlendirmeler ve bilimsel tasarruflar olarak anlaşılmalıdır. Böylece etik ve ahlâk arasında diyalektik bir bağ kurmak bir imkân olarak ortaya çıkar.

Etik tasavvur (the ethical vision) iyiyi doğruyla muhafaza ve tatbik için ahlâka sahip olduğu normlarla birlikte ihtiyaç duyar. Bunun için ahlâkî yasalar bazı davranışları iyi hayat için zararlı olarak vasıflandırıp yasaklarken, başka davranışları faydalı ve iyinin devamı için uygun olarak tanımlar. Buna mukabil yasalar ya da ahlâkî kurallar etik için daima ikincildir. Doğrusu insan, toplum ve doğa için neyin iyi olduğuna dair düşünce etiğın temelini

oluşturur. Normlar, yükümlülükler ve yasaklar doğru ve yanlış davranışlar için amacı temel iyiyi muhafaza ve tatbik olan yargılardır sadece.⁵

Teorik olarak bir insanın yalnız yaşaması mümkündür fakat bu durumda bile doğayla yani başka varlıklarla birlikte yaşamak kaçınılmazdır. İyi yaşamı hedefleyen insan aynı zamanda iyi ahlâka da sahip olmayı amaçlar. İyi yaşamın temelini ise adalet oluşturur. Adalet '*mülkün temeli*' olarak; tarafsızlık, eşitlik, doğruluk ve adillik gibi temel ahlâkî değer ve davranışlarımızın, mal ve hizmetlerin dağılımı gibi temel faaliyetlerin ahlâkî temelidir. Adil davranış veya adil eylem olarak adalet nosyonu insanın ahlâkîliğinin ana ögesidir ve yasa veya normlardan daha kapsamlı ve önemli bir ahlâkî değerdir.

Etik, insan davranışlarını konu edinmekle insan varlığının ahlâkî bir temele dayandığını öngörür. Her bireyin davranışı bir diğerini varsayarak, birlikte var olma bilinci yaratarak ahlâkîliğin de temelini oluşturur. Burada bireyin toplumu ve doğayı dikkate alarak eylemde bulunması ahlâkî sorumluluk kavramını devreye sokar ki bu da bireyin özerkliğini gerekli kılar. Bu bağlamda birey olarak insanın ahlâkîliğinin temelini adil davranışı oluşturur fakat bu davranış da sahip olması gereken özerklik ve öz bilinç temelinde ortaya çıkmalıdır. Aksi takdirde özerklikten ve bilinçten yoksun, zorlama ve tesadüf sonucu ortaya çıkan davranışların ahlâkîliğinden söz edilemez. Bireyin özerklik bilinci kendi ahlâkî var oluşunun temelidir zira birey böylece kendisini toplumun tahakkümünden kurtarıırken öte yandan öz bilinç vasıtasıyla bireyselliğini ve diğerleriyle var oluşunu da ahlâkî bakımdan temellendirme imkânına kavuşur.

Birey özerk ve öz bilinç sahibi olarak ötekini toplum, doğa veya birey olarak fark ederken kendisi de öteki tarafından fark edilir. Böylece Aristoteles'in öngördüğü mutluluğu yakalama fırsatına ulaştığı gibi Kant'ın saygınlık (*dignity*) olarak nitelediği ilişki tarzını da içselleştirmiş olur. Diğerinin varlığına saygı duymak onun özerkliğini tanımak, varlığının biricikliğini kabullenmek anlamına gelir. Böylece bir arada var oluş bilinci hem bireyle toplum hem de bireyle doğa arasında diyalektik bir bağ oluşturur.

Ahlâk teorilerini, burada, değerlendirmek gibi bir amaç güdülmemekle birlikte modern filozoflar ahlâkî, Kant'ın *eylem* ve *pratik akıl*, Hume'un *duygu*, Aristoteles'in ise *karakter* ve *ahlâkî eğitim* kavramları temelinde ele alındığını

⁵ Kemp, Peter. From Ethics to Bioethics. Richard Kearney and Mark Dooley (Ed.) 2002. *Questioning Ethics: Contemporary debates in philosophy*. Routledge: London and New York. S. 283.

belirtmek gerekir. Bu yaklaşımlar teorik düzeyde benzerlik ve karşıtlık bakımından birbirleriyle ilişkili olduklarını ve kendi içlerinde önemli sorunlar barındırdıkları belirterek ahlâkın pratik hayatımızda uygulamalı etik kavramı çerçevesinde ne anlama geldiği, ne gibi sorunlara cevap aradığı ve genel olarak ne gibi imkânlar sunduğu makalemizin kalan bölümünde değerlendirilecektir.

II

Tüm bu değerlendirmeler ışığından uygulamalı etiği nasıl tarif edebiliriz? Genel geçer bir etik tanımı yapamayacağımız gibi, uygulamalı etiğin ne olduğunu tanımlamak da belli bir teorik çerçeveden bakılarak yapılabilir. Bu bakımdan genel bir çerçeve çizmek gerekirse, uygulamalı etik 'pratik ve sosyal alanda ortaya çıkan sorunlara belli ahlâkî normlarla bakma ya da çözüm sunma çabası' olarak tanımlanabilir. Bu çerçeve ahlâk teorisinin pratiğe uygulanması anlamında geleneksel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Örneğin Aristoteles'e göre evrensel ahlâkî standartlar somut koşullara uyarlanmalı ve uygulanabilir olmalıdır.⁶ Uygulamalı etiğin, bu bakımdan, etik düşüncenin başlangıcına kadar götürülebileceğini söylemek mümkündür.

Uygulamalı etik tıp, gazetecilik, iş ya da sosyal hayatın diğer alanları olan adil olarak işe alınma veya ölüm cezası gibi pratik hayatta ortaya çıkan sorunları sistematik olarak anlama ve çözüme kavuşturma çabasıdır. Günümüzde uygulamalı etik üç alt başlığa sahiptir: tıp ve biyotıpla ilgili araştırmalarda ortaya çıkan sorunlarla ilgilenen biyomedikal etik; çokuluslu şirketler de dâhil olmak üzere iş ve meslek hayatında ortaya çıkan sorunları konu alan iş ya da meslek etiği; gelecek kuşaklara, hayvanlara ve türlere, bir bütün olarak ekosistem ve biyosfere karşı sorumluluklarımızı konu edinen çevre etiği.⁷

Bağımsız bir disiplin olarak uygulamalı etik, meta-etik, normatif etik ve diğer etik teorilerinden farklı olarak 20.yy'ın ortalarında ortaya çıkan çağdaş bir olgudur. Her ahlâk teorisi sistematik bir yapı kurarak ahlâkî seçimlerimizi temellendirmeye ve genel ilkeler sunmaya çalışır. Örneğin hırsızlığın kötü olduğuna inanmak ve buna göre davranmak, içinde birçok toplumsal motifi barındırır da bireyin tercihi, değer yargısı olarak düşünülebilir. Böyle bir pratikte belli bir ahlâk teorisinin varlığından söz edilemez. Oysaki bu türden bir davranışın neden iyi ya da kötü olduğunu değerlendirmek ve belli bir ilke çerçevesinde gerekçe sunmak bizi deontoloji veya sonuçsalcılık gibi ahlâk teorilerine götürür.

⁶ Aristotle, 1954. *The Nichomachean Ethics*. London: Oxford University Press.

⁷ Winkler, Earl R. *Applied Ethics, Overview*, 192; Ruth Chadwick (Ed)1998. *Encyclopedia of Applied Ethics*. Academic Press. California

Platondan beri bu konuda çok sayıda teori üretildiğini biliyoruz. Fakat pozitivist bilim anlayışının doğa bilimlerinde kurduğu egemenliğin sonucunda 19.yy'dan itibaren genel olarak sosyal bilimlerde ve daha spesifik olarak ahlâk alanında da bilimcilik etkili olmuştur. Nitekim normatif ahlâk teorilerden farklı olarak dil çözümlemelerine dayanan ve belli bir epistemolojik anlayışla değerlere bakan meta-etik çalışmaların tarihsel olarak etkin hale geldiğini görüyoruz. "Meta-etik ahlâkla ilgili en felsefî ve en soyut düşünme formudur. Değerler objektif midir ve değerlerle ilgili düşünceler gerçek bilgiye zemin hazırlayabilir mi gibi metafizik ve epistemolojik sorunları ele alır."⁸

Görüldüğü gibi meta-etik değerlerin ontolojik ve epistemolojik statüleriyle ilgilenerek değerlerin nesnenin bir özelliği mi yoksa insanların ulaştıkları mutabakat mı, ayrıca ahlâk dilinin ne türden olduğunu sorgulayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Meta-etik çalışmalar analitik felsefe geleneğinin bir sonucu olarak bilimsel ve soyut bir dil yaratmakla birlikte hayatın pratiği içinde ortaya çıkan ahlâkî sorunlara çözüm üretmediği gibi esasında kendi içinde böyle bir niyet de taşımamaktadır.

Bu dönemde ortaya çıkan iki dünya savaşının yarattığı büyük yıkımlar, kitle imha silahlarının teknolojiyle paralel olarak gelişmesi ve yok etme potansiyelini artırması, sonrasında ortaya çıkan güçlü endüstrilerin yarattığı karmaşık iş yaşamı karşısında felsefenin sadece soyut değerlendirmeler yapan ve hayatın pratiğini görmeyen bir disiplin olarak kalması mümkün değildi. 1960ların ortalarında bu manada bir tavır değişikliği yaşandığını, Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulamalı etik çalışmaların başladığını görüyoruz. "...Tıp Etiği terimi *Philosopher's Index* te ilk kez 1964 de, *Bioetiğin* 1977 de, *İş Etiği* ve *Çevre Etiğinin* 1979 da ve *Uygulamalı Etik (Applied Ethics)* kavramının 1981 de ortaya çıktığını görüyoruz. Bunu takiben *Uygulamalı Etik* saygın bir disiplin haline gelmiş ve konu dağarcığını zenginleştirmiştir."⁹

İnsanlarla olan ilişkilerimizde, iş hayatımızda, sağlık sorunlarımızda, teknolojiyi kullanırken, medya ya da doğayla olan ilişkilerimizde, kısacası tüm günlük pratiklerimizde birçok sorunla karşılaşırız. Örneğin işe alınırken yaşadığımız adaletsizlikler, medyanın yanlış haberlerle karşımıza çıkması, toplumsal hayatta tartışma konusu olan değer yargıları beraberinde bir ahlâk sorununu da gündeme getirmektedir. Tüm bu sorunlara yönelik ahlâkî çözüm-

⁸ Haldane, John. *Applied Ethics*, s. 490. Bunnin, N. And Tsui-James, E.P.2003. *The Blackwell Companion to Philosophy*. Blackwell Publishing. Malden.

⁹ Edgar Morscher, Otto Neumaier, Peter Simons. 1998. *Applied Ethics in a Troubled World*. S. 247. Kluwer Academic Publisher. Dordrecht/Boston/London..

lemeler ve değerlendirmeler sistematik olarak ele alınıp felsefeye değerlendirildiğinde uygulamalı etik kavramıyla karşılaşırız.

İş hayatında, sağlıkta, medya dünyasında, kadın ve çocuklarla ilgili tartışmalarda, cinsel konularda ortaya çıkan sorunlara ilişkin yapılan felsefî değerlendirmeler, uygulamalı etiğin temel konularını oluşturur. Bununla birlikte uygulamalı etik alanında yapılan çalışmaları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Tıp ve biyotıp alanlarında ortaya çıkan sorunları ele alan **biyotıp etiği**, iş ve mesleki alanda ortaya çıkan sorunları ele alan **iş etiği**, insanın doğayla kurduğu ilişki ve gelecek kuşaklara karşı olan sorumluluklarını ele alan **çevre etiği** uygulamalı etiğin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bunların dışında da birçok sorun yeni uygulamalı etik alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Günümüzde iş, sağlık, çevre, teknoloji, medya gibi iç içe geçmiş alanlarla ilgili ahlâkî sorunlara duyulan ilgi gittikçe daha belirgin hale gelmektedir. Uygulamalı etik kavramı ilk olarak sağlık alanında ortaya çıkan ahlâkî sorunların felsefî mülâhazaları sonucu ortaya çıkmıştır. Tıp alanında kullanılmaya başlanan yeni teknolojilerin yarattığı ortamda farklı seçeneklerin ortaya çıkması beraberinde kürtaj, ötenazi gibi ahlâkî sorunları da yaratmıştır. Tıp mesleğinin geleneksel ilkeleri, gelişen yeni teknolojiler ve liberal değerler sonucu tartışılır hale gelmiş ve yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Örneğin insan hayatının kutsal olduğu inancı, ötenazi ve kürtaj gibi talepler söz konusu olduğunda, sarsılmış ve böylece yeni ahlâkî tartışmalar ve felsefî değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Bu tür sorunlara ilişkin felsefî ve ahlâkî yaklaşımlar yeni hukuksal düzenlemelerin de yolunu açmıştır.

Uygulamalı etiğin ana bölümleri arasında önemli farklar mevcuttur. Biyotıp etiği mesleki somut bir alanla ilgili ahlâkî sorunları ele alıp tartışırken, iş etiği iş hayatında ortaya çıkan daha karmaşık sorunları konu edinir. Çevre etiği kaynakların kullanımı, tüketim alışkanlıkları, doğal hayata, hayvanlara ve genel olarak çevreye karşı olan tutumlarımızı içeren daha da karmaşık sorunları ele alır. Tüm bu farklılıklara rağmen, biyotıp etiği, iş etiği ve çevre etiği ortak bir paydaya sahiptir. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sosyal ve iktisadi hayatta da dönüşümler yaratarak dünya ölçeğinde modern endüstri alanları oluşturmakla birlikte küresel krizleri de tetiklemiştir. Böyle bir ortamda çevre etiği gelecek kuşaklara, diğer canlılara karşı olan sorumluluklarımızı, çevre kirliliği yaratan tutum ve davranışlarımızı mercek altına alır.

Çevresel riskler, kamu sağlığı ve güvenliği, iş hayatında sosyal sorumluluk kavramını yaratmıştır. Her işletmenin kar etmesi ve böylece iktisadi ve sosyal

¹⁰ Winkler, E:R. s. 192.

hayatı zenginleştirmesi gayet doğaldır. Zenginlik yaratacak bu tür insani faaliyetlerin yarattığı çevre sorunlarını felsefî düzlemde tartışmak, ahlâkî değerlendirmeler sunmak günümüzün gelişen ve büyüyen dünyasında hayati öneme sahiptir.

Uygulamalı etiğin sunmuş olduğu zeminde tartışılan sorunlar iş, biyotıp ve çevre gibi ana alanların yanında yeni ve farklı uygulamalı etik çalışmalarına da zemin hazırlamaktadır. Örneğin, gazetecilik etiği ya da daha genel bir ifadeyle medya etiği günümüzde yaşadığımız bilgi dünyasında önemli sorunları ele alan geniş bir literatür yaratmıştır. Aynı şekilde dünyanın bir bölümünde yaşanan açlık sorunu, kadınlara ve farklı etnik gruplara yönelik ayrımcılık, gay ve lezbiyenlerin karşılaştıkları sorunlar, şiddet ve ölüm cezasına yönelik itirazlar yeni uygulamalı etik alanlarını oluşturmaktadır.

Hayatın her alanında ortaya çıkan tüm bu sorunlarla uğraşmak felsefenin işi midir? *Uygulamalı Etik* adı altında felsefenin sunabileceği çözümler var mıdır? Fizik, Kimya ya da Biyoloji gibi bilimler sadece olguyu anlamaya ve açıklamaya çalışırken felsefe neden böylesine normatif bir ödev üstlensin? Hemen şunu belirmeliyiz ki felsefenin yaklaşımı ideolojilerin yaptığı gibi belli değer yargılarını vazetmek değildir fakat felsefî düşünce çağdaş dünyanın trajedisine kayıtsız kalamaz. Burada felsefenin görevi 'gerçekliği anlamak olmalı, değiştirmek değil' yaklaşımının işlevsiz kaldığı ortadadır. Elbette felsefe gerçeği önce anlaşılır kılacaktır ama ideolojik ya da dinsel bir öğretiye dönüşmeden bir ölçü ortaya koymak ve buna yönelik bir tasavvur da geliştirmelidir.

III

Genel olarak etik ve özel olarak da uygulamalı etiğin karşılaştığı en önemli sorun farklı biçimlerde ortaya çıkan ahlâkî bilginin mümkün olamayacağına dair eleştirilerdir. Daha çok meta-etik teorilerden kaynaklanan bu yaklaşım doğru ve yanlış, iyi ve kötüye dair nihai yargılardan bulunmanın ve dolayısıyla ahlâkî evrensel, nesnel bilgiden bahsedilemeyeceğini iddia eder. Farklı biçimlerde ortaya çıkan bu kuşkucu yaklaşımın felsefî bir değeri vardır. Burada belli başlılarını değerlendirmek yeterli olacaktır.

Objektif etik bilginin mümkün olmadığını öne süren temel bir karşı yaklaşım olan göreceliliğe (*relativism*) göre her kültür diğerinden farklı olarak, kendine has ahlâkî norm ve değerlere sahiptir. Örneğin bazı kültürlerde çekeşlilik doğru bir davranış olarak kabul edilirken, bazılarında yanlış ve ahlâksızlık olarak değerlendirilebilmektedir. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu durumda evrensel ahlâkî doğrulardan söz etmek olanaksızdır, çünkü kültürel farklılıklar etik değerlerin dayanabileceği objektif bir zeminin varlığını imkânsız kılmaktadır.

Diğer önemli bir karşı görüş öznelcilikten (*subjektivism*) gelmektedir. Bu yaklaşıma göre ahlâkî yargılar kişiye göre değişir ve sadece bireysel tutum, davranış, inanç ve duyguları yansıtır. Etik önermeler belli bir durum, olgu ya da varlığın ifadesi olmadıklarında doğru veya yanlış olarak değerlendirilemezler. Örneğin ölüm cezasının doğru veya yanlışlığı, kürtajın bir hak olup olmadığı gibi konularda ortaya çıkan ahlâkî değerlendirmeler ve bunlara ilişkin etik yargılar bireysel bakışı yansıtır ve bu konuda ortaya konan görüşler doğru ya da yanlış olarak değerlendirilemez.

Görecelik ve öznelcilik iki temel karşı çıkış olarak ele alınmakla birlikte farklı adlar altında ahlâkî doğruların objektif bir temele sahip olamayacağını öne süren başka felsefî yaklaşımlar da vardır. Bize göre bu yaklaşım özünde kusurludur, çünkü nesnellik sorunu sadece moral bilimlerin temelsiz olduğuna yönelik bir eleştiri değil genel olarak bilginin mümkün olmadığını iddia eden yaklaşımın etik alana yönelmesidir. Etik bilim mümkündür çünkü etik yargıların dayandığı somut bir varlık alanı mevcuttur. Tarih ve toplum içinde bulunduğu gelenek ve dil zemininde ahlâkî mevcudiyetini daima korumuştur. Bize göre gerek etik bilgi gerekse doğaya dair bilgi nesnellik-öznelcilik ikileminde ele alınamaz. Etik bilgi mümkündür ve gelenek ve dilin sunduğu ortamda diyalektik bir karaktere sahiptir ki bu aynı zamanda etik bilginin evrensel zeminini oluşturur.

Felsefe başlangıcından itibaren hem teorik hem de pratik sorunlarla ilgilenmiştir. Gerçek nedir sorusuyla olduğu kadar nasıl yaşamalı sorusu da Grek felsefesinin başlangıcından beri felsefeyi meşgul eden gelmiştir. Bu bağlamda 1971'de yayımladığı *A Theory of Justice* (Bir Adalet Kuramı) adlı kitapla John Rawls tıpkı Platon'un *Devleti* gibi büyük yankı uyandırmıştır. Devletin ana temasını oluşturan 'nasıl yaşamalı-adil yaşam' sorununu Rawls, liberal bir devlette bulunan kurum ve uygulamaların sahip olması gereken ilkeleri adalet kavramı çerçevesinde ele almış ve adil davranışlarımız için bir ölçü ortaya konmaya çalışmıştır ki buna eleştiri denir.

Öte yandan, belli davranış kalıplarını, belli tarzdan bir söylemi, bireylere ve toplumlara dayatmak yerine yaşanan sorunlara felsefî düşüncenin sunduğu kavramlar çerçevesinde, bireyin özgürlüğünü teminat altına alan bir farkındalığın yaratılması anlayışıyla sorunlara yaklaşılması esas olmalıdır.

... 'uygulamalı etik' için sınırlı bir program yetersiz kalır. Uygulamalı etik sadece kamusal ilişkilerde ortaya çıkan sorunlara çözüm aramamalı, aynı zamanda bireylerin önceliklerini ve geçici heveslerini aşan değerleri temellendirmeye çalışan ahlâk felsefesinin geleneksel görevlerini de üstlenmelidir. Böyle yaparak insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları sağlık, çevre, kişisel ilişkiler, eğitim barış ve savaş gibi sorunlara ahlâk üze-

rine düşünme bağlamında dolaylı olarak daha iyi karşılık verebilir. Böyle yapmazsa, bu tür pratik sorunlara verilecek cevaplar sadece kişisel eğilimleri ve yüzeysel maliyet ve fayda değerlendirmeleri aşamaz.¹¹

Uygulamalı etiğin ve genel olarak etiğin yarattığı bilinç, insanı bireysel sorunlar kadar toplumsal sorunlara da yönlendirmektedir. Nasıl yaşamalıyım sorusu beraberinde nasıl bir toplumda yaşamalıyım sorusunu da getirmektedir. Aristoteles, Platon veya Rawls'un yazılarında bu çabayı görüyoruz. Böyle bakıldığında etiğin sadece bireyin iç dünyasına yönelmesi ve iç denge sağlanması üzerine düşünmekle sınırlı olmadığı hukuk ve ceza, sosyal ve politik sorunları değerlendirmeyi de gerektirdiği açıktır.

Belli değer yargılarıyla pratik sorunlara çözüm aramak örtük bir tehlike de barındırmaktadır. Zira emredici olmak beraberinde totaliter tutum ve anlayışları da geliştirebilir. Belli türden davranış kalıpları dayatmak ve bunları evrensel normlar olarak birey ve toplum hayatına uygulama çabaları ideolojik bir ahlâk anlayışını meşrulaştırabilir. Bununla birlikte değerlerden yoksun bir dünyanın taşıdığı tehlikeler daha az değildir. Değer yüklü bilim, teknoloji, sanat gibi insan etkinliklerinin bu anlamda dayatmacı ve özgürlükleri tehdit edici olabileceğini aklımızda tutarak pratik sorunlara yaklaşmak, eleştirel bir gözle çözüm önerilerini değerlendirmek yine felsefenin sunduğu bir imkân olarak görülmelidir. Nitekim her toplumda var olan gelenek ve dil bu görevi üstlenmiştir.

Gelişen bilim ve teknolojiye paralel olarak toplumlar da değişmektedir, ancak çağdaş bilimin insan hayatına yeni ve karmaşık sorunlar da taşıdığı bir vakadır. Bu sorunların anlaşılmasında ve çözüm yolları geliştirilmesinde uygulamalı felsefe veya uygulamalı etik alanında yapılan çalışmaların yeni perspektifler sunabileceği iyi değerlendirilmelidir. Bizatihi bilim, teknoloji, sanat benzeri insan etkinliklerinin değerlendirilmesi, muhtemel olumsuz sonuçlarının fark edilmesi felsefî bir bakışla mümkündür. Uygulamalı etik hayat içinde vuku bulan sorunlara çözüm önerilerinde bulunurken, ideolojik dayatmalardan uzak kalarak, özerkliğini korumalıdır.

Değerler, iyi ve hayatın nihai anlamı hakkında söz söylerken, rasyonel bakışını muhafaza eden esnek, norm ve ilkelerle eleştirel bir ölçü önerebilir. Dolayısıyla, uygulamalı etiğin görevi; ahlâkî değerler vazetmek değil, var olan ahlâkî doğrular üzerine düşünmek olmalıdır. ▽

¹¹Almod, Brenda. applied ethics: anormative view. Edgar Morscher, Otto Neumaier, Peter Simons. 1998. *Applied Ethics in a Troubled World*, 275-76. Kluwer Academic Publisher. Dordrecht/Boston/London

KAYNAKLAR

- Almod, Brenda. Applied Ethics: a Normative View, Edgar Morscher, Otto Neumaier, Peter Simons. 1998: *Applied Ethics in a Troubled World*, içinde. Kluwer Academic Pulisher: Dordrecht/Boston/London.
- Aristotle, 1954: *The Nichomachean Ethics*. London: Oxford University Press.
- Bunnin, Nicholas and Yu, Jiyuan. 2004: *The Blackwell dictionary of Western philosophy*. Blackwell Publishing: Oxford.
- Cevizci, Ahmet. 2002: *Etiğe Giriş*. Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Edgar Morscher, Otto Neumaier, Peter Simons. 1998: *Applied Ethics in a Troubled World*. Kluwer Academic Pulisher: Dordrecht/Boston/London.
- Haldane, John. Applied Ethhics. Bunnin, N. And Tsui-James, E:P.2003: *The Blackwell Companionto Philosophy*, içinde. Blackwell Publishing. Malden.
- Kemp, Peter. From Ethics to Bioethics. Richard Kearney and Mark Dooley (Ed.) 2002: *Qustioning Ethics:Contemporary Debates in Philosophy*, içinde. Routledge: London and New York.
- MacIntyre, Alasdair. 2001: *Ethik'in Kısa Tarihi*. Çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyüt Hünler. Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Plato.1992: *Republic*. Trans. (Çev.) G.M.A. Grube. Hackett Publishing Company: Indianapolis.
- Winkler, Earl R. Applied Ethics, *Overview*. Ruth Chadwick (Ed). 1998. *Encyclopedia of Applied Ethics*, içinde. Academic Pres: California.